

VII. MAKSESÜSTEEMID, MAKSEVIISID JA MAKSEVAHENDID

Riigi finantssüsteemi efektiivsus sõltub maksesüsteemide¹ latusast toimimisest, sest iga rahalise tehingu puhul kasutatakse mõnda neist. **Tõrgeteta toimivat riigi finantssüsteemi iseloomustavad stabiilsus, tulemuslik rahapoliitika ja sujuv raharinglus**, mis omakorda tagavad rahasüsteemi ja käibeloleva väeringu usaldusväärsuse kaudu hindade stabiilsuse. Erinevat tüüpi maksesüsteemid peavad vastama riigis kehtivale õiguslikule raamistikule ja nende töös ei tohi esineda finantssüsteemile ohtlikke tõrkeid.

Euroopa Liidu tasemel käsitletakse maksesüsteemide temaatikat nii Euroopa Keskpanga kui Euroopa Komisjoni juures tegutsevais komiteedes ja töögruppides, kus alates 2003. aastast osalevad ka Eesti Panga esindajad.

Euroopa Keskpanga juures tegutseva **makse- ja arveldussüsteemide komitee**² ülesandeks on edendada süsteemide arengut ja töötada välja vastavaid strateegiaid. Komitee juurde on loodud viis töögruppi, mis tegelevad:

- maksesüsteemide alase poliitika väljatöötamisega;
- väärtpaberiarveldussüsteemide küsimustega;
- üleeuroopalise arveldussüsteemiga TARGET³ seotud otsuste kooskõlastamisega;
- uue üleeuroopalise arveldussüsteemi TARGET2 loomisega;
- liituvatele riikidele sobiva viisi leidmisega ühinemiseks TARGETiga – seda juhul, kui uute liikmesriikide ühinemise hetkeks majandus- ja rahaliiduga ei ole veel välja arendatud TARGET2.

Euroopa Komisjoni juures tegutseb **maksesüsteemide ekspertgrupp**⁴, mis tegeleb Euroopa Komisjoni poolt väljatöötatava ja/või rakendatud maksesüsteemide alaste õigusaktide mõju analüüsiga.

MAKSESÜSTEEMIDE JÄRELEVAATAMINE

Maksesüsteemide järelevaatajana peavad kesk pangad tagama nende poolt hallatavate arveldussüsteemide täieliku vastavuse rahvusvahelistele standarditele ja heale tavale⁵. Järelevaatamine hõlmab riigis kasutatavaid makseviise ja erasektori poolt hallatavaid olulisi arveldussüsteeme.

¹ Maksesüsteemide all mõeldakse infrastruktuuri ja seda reguleerivat õiguslikku raamistikku, seega keskkonda, mis võimaldab ühendada isikutevahelisi rahalisi kohustusi.

² *Payment and Settlement Systems Committee*; PSSC;

³ *Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System* – üleeuroopaline reaalaajaline arveldussüsteem, mis koosneb liikmesriikide RTGS süsteemidest.

⁴ *Payment Systems Government Expert Group*; PSGEG;

⁵ *Core Principles for Systemically Important Payment Systems*. Informatsioon nende nõuete kohta on kättesaadav Rahvusvahelise Arvelduspanga (Bank for International Settlements) veebilehelt: <http://www.bis.org/publ/cpss34e.pdf>

Ehkki riigiti on maksesüsteemide järelevaatamisega seotud toimingud mõnevõrra erinevad, tegeldakse üldjoontes järgmiste küsimustega:

- hinnatakse erinevate maksesüsteemide turvalisust ja vastavust turu vajadustele;
- analüüsitakse erinevais maksesüsteemides ilmnedu võivaid riske;
- määratletakse riigi jätkusuutliku arengu seisukohalt eriti olulised maksesüsteemid;
- hinnatakse eriti oluliste maksesüsteemide vastavust rahvusvahelistele standarditele ning heale tavale.

Euroopa Keskpank on võtnud eesmärgiks töötada riikide jaoks välja ühtne lähenemine selles valdkonnas.

Hinnang Euroopa Liiduga liituvate ja kandidaatriikide väärtpaberiarveldussüsteemidele

2003. aastal hindas Euroopa Keskpank koostöös liituvate ja kandidaatriikide keskpankadega nende riikide väärtpaberiarveldussüsteeme. Selle eesmärk oli aidata tuvastada süsteemi need osad, mille arendamisele tuleks veel tähelepanu pöörata.

Hindamise käigus tugineti rahvusvahelistele standarditele⁶, millele peavad vastama eurosüsteemi laenu tehingute sooritamiseks kõlblikud väärtpaberiarveldussüsteemid. Need standardid moodustavad raamistiku laenu tehingute sooritamise ja tagatise säilitamisega seotud riskide maandamiseks.

Hinnati eelkõige neid väärtpaberiarveldussüsteeme, mida riigi keskpank kasutab väärtpaberitagatisel tehtavate keskpangaoperatsioonide tarvis või mida ta kavatseb hakata kasutama eurosüsteemi laenu tehingute sooritamiseks. Eesti Pank ei kasuta kohaliku väärtpaberiarveldussüsteemi väärtpaberitagatisel tehtavaks keskpangaoperatsioonideks, vaid pakub pankadele likviidsusabi korras võimalust müüa keskpangale kõrge kvaliteediga välismaiseid väärtpabereid rahvusvaheliste väärtpaberiarveldussüsteemide Euroclear ja Clearstream vahendusel. Et kohalikul väärtpaberiturul pole lähitulevikus ette näha eurosüsteemi laenu tehinguks kõlblike tagatisvarade tekkimist, siis kavatsetakse sama lahendust kasutada ka Euroopa Keskpankade Süsteemi liikmena. **Seetõttu otsustas Eesti Pank, et Eesti jaoks on esmased hinnatavad süsteemid rahvusvahelised väärtpaberiarveldussüsteemid Euroclear ja Clearstream.** Kuna aga neid süsteeme, mis on praeguste rahaliidu liikmesriikide arveldussüsteemid, oli EKP juba hinnanud, siis korraldati lihtsustatud hinnang, keskendudes üksnes sellistele riskidele, mis kaasnevad nende arveldussüsteemide kasutamisega Eesti Panga poolt.

Eesti Väärtpaberikeskuse (EVK) poolt hallatava väärtpaberiarveldussüsteemi hindamine otsustati läbi viia täiendavalt, eelkõige eesmärgiga saada soovitusi kohaliku süsteemi edasiseks arendamiseks. Et kohaliku väärtpaberiarveldussüsteemi ei kasutata keskpangaoperatsioonideks, siis jääb soovitude rakendamine süsteemi haldava EVK otsustada.

Hindamise tulemusena tõdeti, et paljude liituvate ja kandidaatriikide väärtpaberiarveldussüsteemide infrastruktuuri võib juba praegu pidada suhteliselt piisavaks ja **tinglikult saab peaaegu kõiki hindamisel vaa- deldud 21 süsteemi** (sh Eesti Panga lahendust, mis hõlmab rahvusvaheliste väärtpaberiarveldussüsteemide kasutamist ning Eesti kohaliku süsteemi) **pidada eurosüsteemi laenu tehingute tegemiseks sobivaks.**

Eesti Panga poolt rahvusvaheliste väärtpaberiarveldussüsteemide vahendusel pankadele pakutavat väärt- paberite müügivõimalust peeti standarditega üldiselt kooskõlas olevaks, vaatamata asjaolule, et praegune skeem on üles ehitatud tänaseid vajadusi arvestades ning seda **ei saa muutmata kujul pidada päevasiseseks**

⁶ Standards for the use of EU securities settlement systems in ESCB credit operations. Informatsiooni nende standardite kohta leiab EKP veebilehelt: <http://www.ecb.int/emi/pub/pdf/ssstandards1998.pdf>

likviidsusinstrumendiks Euroopa Keskpankade Süsteemi mõistes. Praeguse raamistiku kohaselt pakutakse pankadele küll likviidsust, kuid seda välisvarade müügi vormis ning seetõttu laenu tagastamist Eesti Pangale ja keskpanga poolt väärtpaberite tagasikandmist pankadele pole ette nähtud. Seega vajab nüüdne lahendus lähitulevikus mõningast muutmist⁷.

Eesti kohaliku väärtpaberiarveldussüsteemi tõhustamiseks anti järgmised soovitusel:

- süsteemi haldur peab hindama süsteemi kasutamise seotud riske vastavalt Rahvusvahelise Arvelduspanga soovitudele⁸ ning muutma hinnangu tulemusel avalikkusele kättesaadavaks;
- tuleb välja töötada börsitehingute garantiifondi kasutamise reeglid;
- tuleb juurutada päevasisene väärtpaberite ostu-müügi võimalus.

Eesti Panga ülesanded maksesüsteemide järelevaldamisel

Sarnaselt enamiku riikide keskpankadele on ka Eesti Pank määratlenud need tegevused, mida hõlmab Eestis toimivate maksesüsteemide järelevaldamine. Selleks:

- jälgitakse erinevate maksesüsteemide kasutatavust ja vastavust turu vajadustele;
- jälgitakse ning vajadusel ka suunatakse vastavate süsteemide arendamist;
- määratletakse riigi finantsüsteemi ladusa toimimise jaoks olulised ja eriti olulised arveldussüsteemid.

Riigi finantsüsteemi ladusa toimimise jaoks eriti oluliste arveldussüsteemide puhul hõlmab järelevaldamine lisaks eelmainitule veel järgmisi aspekte:

- süsteemide toimimise kirjalike reeglite olemasolu ning nende ühese arusaadavuse kontrollimine;
- süsteemide toimimise kirjalike reeglite järgimise kontrollimine;
- talitluspidevuse plaani olemasolu kontrollimine, st kontroll selle üle, kas on olemas tegevusplaan juhaks, kui arveldussüsteemi toimimises tuleb ette tõrkeid;
- süsteemi vastavuse hindamine rahvusvahelistele nõuetele ja heale tavale (sh riskide hindamine).

Tulenevalt Eesti Panga väljatöötatud maksesüsteemide järelevaldamise raamistikust, hindas keskpank ise 2003. a lõpus rahvusvahelisi standardeid ning hea tava aluseks võttes panga hallatavat pankadevaheliste maksete arveldussüsteemi. Hindamise tulemusena selgus, et **pankadevaheliste maksete arveldussüsteemi õiguslik raamistik, funktsionaalne ja tehniline lahendus ning protseduurid on turvalised ja ajakohased**. Riskide hindamine ja juhtimine toimub rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtete ja hea tava alusel; eesmärk on süsteemirisk minimeerida. Puudusena toodi esile, et süsteemile ligipääsu reegleid on vaja täiendada ja need avalikkusele kättesaadavaks teha.

PANKADEVAHELISTE MAKSETE ARVELDUSSÜSTEEM

Eesti Panga hallatav pankadevaheline maksete arveldussüsteem koosneb kahest alamsüsteemist – **kiirmaksete arveldussüsteemist**⁹, mis põhineb reaalaajalisel brutoarveldusel, ja **jaemaksete arveldussüsteemist**¹⁰, mis põhineb tähtajalisel netoarveldusel.

RTGS süsteem on mõeldud eelkõige suur- (üle 15 miljoni krooni) ja kiirmaksete jaoks ning selles arveldatakse nii pankade ja nende klientide poolt algatatud makseid, keskpangaga seotud makseid

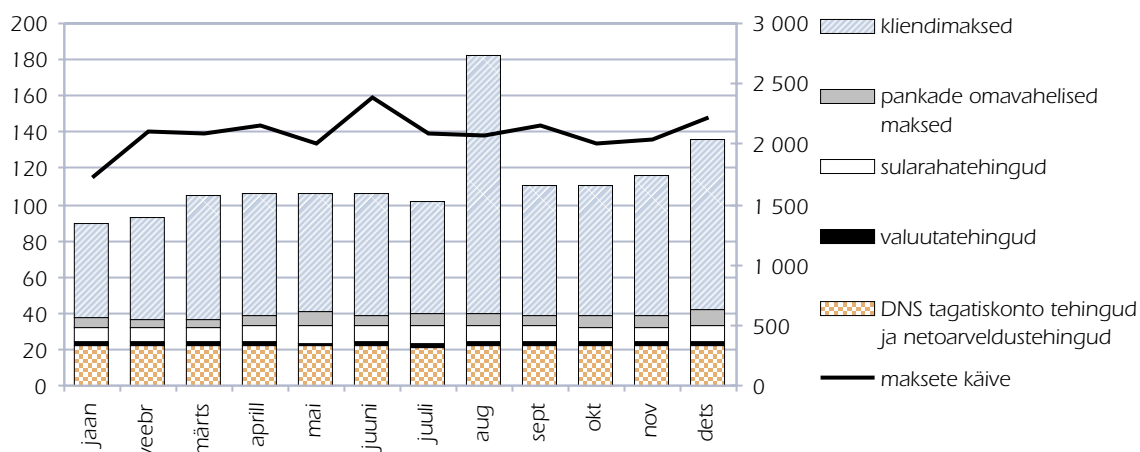
⁷ Vt Eesti Panga strateegiline arengukava aastaks 2004–2006, p 1.4.

⁸ *Disclosure Framework for Securities Settlement Systems*.

⁹ *Real Time Gross Settlement*; RTGS.

¹⁰ *Designated Time Net Settlement*; DNS.

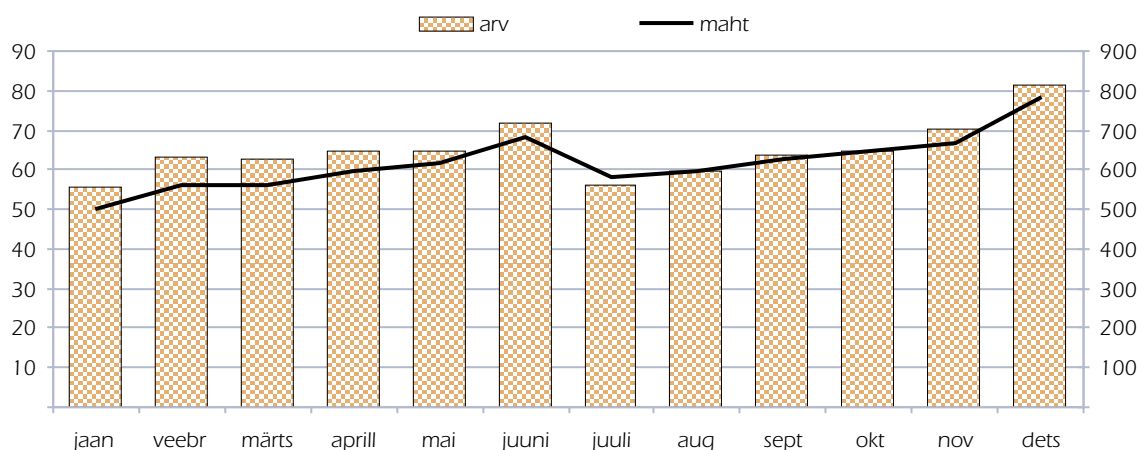
kui ka netoarveldussüsteemi haldurite poolt algatatud makseid. 2003. aastal arveldati RTGS süsteemis keskmiselt 113 makset päevas (vt joonis 7.1). Võrreldes 2002. aastaga oli maksete arv 69% suurem. See tulenes kliendimaksete arvu kasvust, sest kliendimakseid oli 2003. aastal päevas keskmiselt 74 ja need moodustasid 66% kõigist RTGS süsteemi vahendusel teostatud maksetest. Kliendimakse keskmine suurus 2003. aastal oli 2,9 mln krooni.

Joonis 7.1. RTGSis 2003. aastal keskmiselt päevas arveldatud maksete arv tehingutüübi järgi (tk, vasak telg) ja nende käive (mln kr, parem telg)

RTGS süsteemi keskmine päevakäive oli 2003. aastal sama suur kui 2002. aastalgi – 2,1 miljardit krooni. Suurima osa (63%) RTGS süsteemi poolt arveldatud maksete käibest moodustasid DNS süsteemi tagatisega seonduvad maksed, mis oma olemuselt on DNS süsteemi liikmete igapäevased maksed osalemaks süsteemi töös.

DNS süsteemis, mis on mõeldud jaemaksete arveldamiseks, toimub süsteemi liikmete vaheline netoarveldus küll pidevalt, kuid laekunud maksejuhised edastatakse raha saaja pangale kolm korda päevas (kell 11.00, 14.00 ja 16.00). Keskmiselt arveldati 2003. aastal 65 000 makset päevas ning keskmine päevakäive oli 618 mln krooni (vt joonis 7.2). Võrreldes 2002. aastaga suurenes maksete arv 14% ning käive 2%. DNS süsteemis arveldatud maksete keskmine suurus oli 2003. aastal 9 500 krooni ehk 12% väiksem kui 2002. aastal.

Joonis 7.2. DNSis 2003. aastal keskmiselt päevas arveldatud maksete arv (tuhat tk, vasak telg) ja käive (mln kr, parem telg)

Eesti ühinemine Euroopa Liiduga ja sellele hiljem järgnev ühinemine majandus- ja rahaliiduga tingib lähiajal vajaduse arendada meie pankadevaheliste maksete arveldussüsteemi, et ühineda üleeuroopalise arveldussüsteemiga TARGET. See ülesanne on ka Eesti Panga strateegilises arengukavas¹¹ ning selle lahendamine tagab omakorda vajaliku infrastruktuuri rahapoliitikaga seotud tehinguiks ning pakub võimalust tõhusalt ja turvaliselt välismakseid teostada. **2003. aastat võibki ennekõike nimetada TARGETiga ühinemise ettevalmistuste esimeseks aastaks, mille raames töötati välja Eesti rahvusvaheline kontonumber IBAN¹².** See rakendati 1. jaanuarist 2004. IBANi kasutuselevõtt puudutab kõiki välismaksetega seotud isikuid, sest rahvusvahelise kontonumbri korral liiguvad maksed kiiremini ja IBAN loob ka eeldused välismaksete teenustasude alanemiseks.

2003. aastal töötati koostöös pankade ja raamatupidamistarkvara firmadega välja kontoväljavõtte elektrooniline formaat, mis hõlbustab ettevõttele kontoinfo sisestamist enda infosüsteemidesse.

MAKSEVIISID

Nagu varasemal aastal, nii vähenes ka 2003. aastal jätkuvalt sularahas algatatud maksete arv ja käive. Need moodustasid ainult 0,6% pankade vahendusel teostatud maksete arvust ja 0,1% käibest. Võrreldes 2002. aastaga kahanes sularahas algatatud maksete arv viiendiku võrra. See tendents on kooskõlas Eesti Panga strateegilises arengukavas seatud eesmärgiga¹³.

Sularahata makseviisidest kasutati 2003. aastal kõige enam **maksekorraldust**, mis moodustas sularahata maksete arvust 47% ja käibest 99% (vt tabel 7.1). Paberil ja telefonipanga maksekorralduste asemel kasutatakse üha enam mugavamaid **internetipanga maksekorraldusi** ja **püsi korraldusi**. Kuna internetipanga teenuseid kasutavad lisaks eraisikuile aina rohkem ka väikese ja keskmise suurusega ettevõtted, siis ei

Tabel 7.1. Maksed makseviiside järgi 2003. aastal

	Käive (mln kr)	Maksete arv (tuhat tk)	Keskmine suurus (tuhat kr)
Sularahamaksud	2 967,68	585,86	5,1
Sularahata maksud	2 130 650,75	105 559,22	20,2
Tšekid	213,53	26,78	8,0
sh reisitšekid	7,35	1,88	3,9
muud tšekid	206,18	24,90	8,3
Kaardimaksud	12 582,19	46 900,87	0,3
Otsekorraldused	2 931,99	8 573,29	0,3
Maksekorraldused	2 111 106,93	50 045,84	42,2
sh püsi korraldused	16 675,95	1 383,16	12,1
paberil maksekorraldused	221 451,10	2 547,26	86,9
telepanga maksekorraldused	481 007,48	21 013,29	22,9
telefonipanga maksekorraldused	1 409,69	542,04	2,6
internetipanga maksekorraldused	210 814,30	24 453,90	8,6
SWIFT	1 179 748,42	106,21	11 108,1
Määramata	3 816,12	12,44	306,8
Kokku	2 133 618,43	106 145,08	20,1

¹¹ Vt Eesti Panga strateegiline arengukava aastaiks 2004–2006, p II.10.

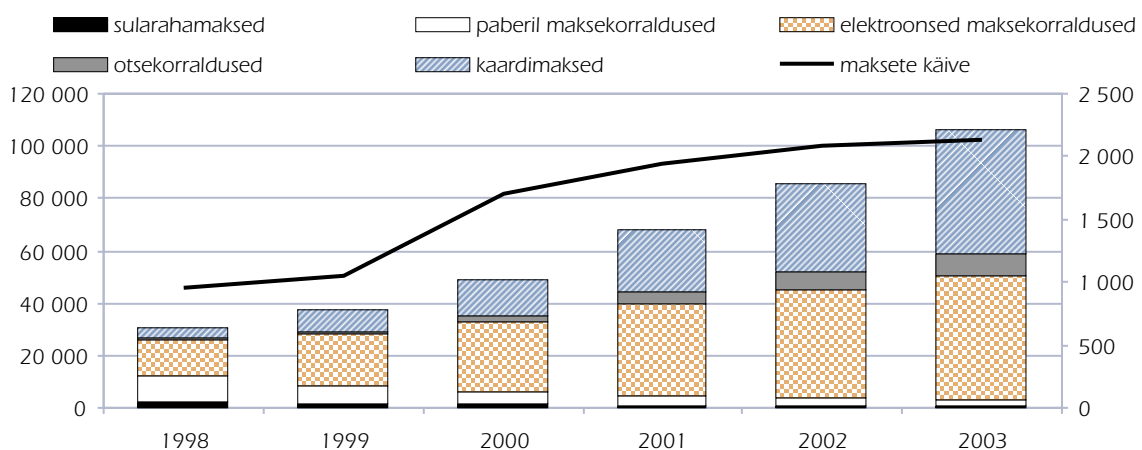
¹² *International Bank Account Number*. Informatsioon IBANi kohta on kättesaadav Eesti Pangaliidu veebilehelt: <http://www.pangaliit.ee/iban.htm>

¹³ Vt Eesti Panga strateegiline arengukava aastaiks 2004–2006, p III.11.

ole aastaid liidripositsiooni hoidnud **telepanga maksekorralduste** kasutamine enam laienenud ning nende osatähtsus sularahata maksete koguarvust on langenud alla 20%. Võrreldes 2002. aastaga suurenes internetipanga maksekorralduste käive rohkem kui poole võrra, küündides 211 miljardi kroonini. Internetipanga maksekorraldused moodustasid 2003. aastal 23% sularahata maksete koguarvust. Püsikorraldused ja telefonipanga maksekorraldused moodustasid kumbki ligikaudu 1% sularahata maksete koguarvust.

Deebet-tüüpi makseviisidest suurenes 2003. aastal jätkuvalt maksmine **maksekaartidega ja otsekorraldustega**. Nende abil sooritatud maksed moodustasid vastavalt 44 ja 8% sularahata maksete koguarvust. Võrreldes 2002. aastaga suurenes kaardimaksete arv 2003. aastal üle 38% ja käive ligi 17%, ulatudes 12,6 miljardi kroonini. Otsekorralduste kasutamine kasvas samal ajavahemikul kolmandiku võrra – 8,5 miljoni makseni aastas.

Võrreldes 1998. aastaga oli maksete koguarv 2003. aastal ligi kolm ja pool korda ja kogukäive üle kahe korra suurem (vt joonis 7.3). **Kuue aastaga on kõige enam – 85 korda – kasvanud otsekorralduse alusel teostatud maksete arv.** Sularahamaksete ja paberil maksekorralduste arvel on maksevahenduses pidevalt suurenenud elektroonsete makseviiside, st elektroonsete maksekorralduste ja pangakaartide kasutamine. Kui sularahamaksete ja paberil maksekorralduste arv on kuue aastaga vähenenud neli korda, siis elektroonsete maksekorralduste (sh internetipanga, telepanga ja SWIFTi maksekorralduste ning püsikorralduste) arv on samal ajal suurenenud ligi 3,5 korda ja kaardimaksete arv üle 10,5 korra.

Joonis 7.3. Maksete arv (tuhat tk, vasak telg) ja käive (mln kr, parem telg) makseviisi järgi

2003. a lõpuks olid Eestis asuvad krediidasutused kokku väljastanud ligi 1,2 miljonit **pangakaarti**, millest 17% olid passiivsed ehk sellised, millega ei tehtud ühtki maksetehingut (vt tabel 7.2). 2003. aastal väljastati seejuures üle 47 000 **deebetkaardi** ja üle 31 000 **krediitkaardi**. Eestis oli 2003. aasta lõpul ühe elaniku

Tabel 7.2. Eestis välja antud pangakaartide arv (tuhat tk)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Kohalikud deebetkaardid	292,3	59,5	13,4	8,8	8,8	8,5
sh sularahakaardid	50,9	15,1	4,5	4,9	7,5	8,3
maksekaardid	241,5	44,3	9,0	3,9	1,3	0,2
Rahvusvahelised deebetkaardid	386,1	690,0	801,7	868,2	955,7	1 003,2
Deebetkaardid kokku	678,5	749,5	815,1	877,0	964,5	1 011,6
Rahvusvahelised krediitkaardid	19,2	21,3	43,3	110,1	155,1	186,3
Krediitkaardid kokku	19,2	21,3	43,3	110,1	155,1	186,3
Pangakaardid kokku	697,6	770,8	858,4	987,2	1 119,6	1 197,9

kohta 0,89 pangakaarti, sh 0,75 deebet- ja 0,14 krediitkaarti. Nagu ka varasemal aastail, suurenes väljastatud pangakaartide hulgas jätkuvalt krediitkaartide osakaal, ulatudes aasta lõpuks 16%ni. Ainult kohalikuks kasutamiseks mõeldud pangakaardid moodustasid vaid 0,8% kaartide koguarvust.

Käsikäes pangakaartide arvu kasvuga laienesid 2003. aastal ka nende kasutusvõimalused. **Pangaautomaatide** arv suurenes 28 võrra ja **pangakaardiga tasuda võimaldavate müügikohtade** arv 1 831 võrra, ulatudes aasta lõpuks vastavalt 747ni ja 9 184ni (vt tabel 7.3). Üle 86% pangaautomaatidest võimaldab kasutada enamlevinud rahvusvaheliste kaubamärkide all mis tahes riigis väljastatud pangakaarte.

Tabel 7.3. Pangaautomaadid ja pangakaarte aktsepteerivad müügikohad

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Pangaautomaadid kokku	490	591	630	680	719	747
sh ristkasutuses olevad pangaautomaadid	433	530	564	600	638	646
sularaha sissemakse funktsiooniga pangaautomaadid	8	9	10	10	6	6
Sularahaautomaadid	307	203	203	210	252	271
Sularaha- ja makseautomaadid	126	327	361	390	386	375
Makseautomaadid	57	61	66	80	81	101
Müügikohad, kus saab tasuda pangakaardiga	2 586	3 267	4 084	5 260	7 353	9 184

Võrreldes 1995. aastaga, mil Eesti pangad hakkasid rahvusvahelisi pangakaarte välja andma, oli kaartide arv 2003. a lõpuks kümnekordistunud. Kohalike pangakaartide arvel on suurenenud rahvusvaheliste kaartide arv, deebetkaartide osas üle 110 ja krediitkaartide osas üle 80 korra. Pangaautomaate oli 2003. a lõpuks paigaldatud üle viie ja pangakaarte aktsepteerivaid müügikohti oli ligi 37 korda rohkem kui 1995. a lõpul.

SULARAHANÕUDLUSE RAHULDAMINE

Ringlusesse lastud pangatähed ja mündid ning nende struktuur

2003. a 31. detsembri seisuga oli sularaha ringluses 8 324,1 miljonit krooni. Ringluses olevast sularahast 1 184,4 mln kr ehk 14,2% oli Eestis tegutsevate krediitiasutuste ja hoiu-laenuühistute kassades ning 7 139,7 mln kr ehk 85,8% majanduskäibes väljaspool krediitiasutusi ja hoiu-laenuühistuid.

Viimase kahe aasta jooksul on ringluses oleva sularaha kogus suurenenud suhteliselt aeglaselt – vastavalt 0,6% 2002. aastal ja 2,6% 2003. aastal. Aeglane kasv tuleneb eelkõige mittersularahaliste maksevahendite kiiremast arengust. Nagu 2002. nii ka 2003. aastal ringluses oleva sularaha struktuur oluliselt ei muutunud (vt tabel 7.4). Vähesel määral suurenes kõigi pangatähtede kogus, välja arvatud 50kroonised, mille järele on suhteliselt väike nõudlus, ning ühekroonised, mille ringluseselaskmise on Eesti Pank lõpetanud.

Ringluses olevate käibemüntide arv ületas 300 miljoni piiri, mis tähendab, et iga Eesti elaniku kohta on ringluses üle 220 mündi. Sealjuures vähenes 5krooniste müntide arv, millele tarbijad eelistavad 5kroonist pangatähte, ning 5sendiste arv, mida Eesti Pank enam ringlusesse ei lase.

Ühe ringluses oleva pangatähe keskmine väärtus muutus aastaga vähe (vähenes 0,9 krooni võrra) ja moodustas aasta lõpuks 130,4 krooni. Ringluses oleva keskmise käibemündi väärtus oli 30,7 senti ehk 0,3 senti suurem kui 2002. aastal. See on tingitud ühekrooniste müntide arvu suurenemisest ringluses.

Tabel 7.4. Ringluses olevad pangatähed ja mündid aasta lõpu seisuga

Nimiväärtus	Summa (mln kr)				Arv (mln tk)			
	31.12.00	31.12.01	31.12.02	31.12.03	31.12.00	31.12.01	31.12.02	31.12.03
1 kroon	5,8	5,1	4,8	4,7	5,8	5,1	4,8	4,7
2 krooni	18,9	20,7	22,3	23,9	9,4	10,3	11,1	11,9
5 krooni	33,0	34,1	35,6	36,7	6,6	6,8	7,1	7,3
10 krooni	62,5	63,6	65,1	66,8	6,3	6,4	6,5	6,7
25 krooni	154,9	162,0	174,7	179,6	6,2	6,5	7,0	7,2
50 krooni	57,0	51,1	51,5	49,5	1,1	1,0	1,0	1,0
100 krooni	1 055,8	1 065,9	1 020,9	1 068,6	10,6	10,7	10,2	10,7
500 krooni	5 818,2	6 583,6	6 648,3	6 796,8	11,6	13,2	13,3	13,6
Pangatähed kokku	7 206,2	7 986,0	8 023,1	8 226,6	57,6	59,9	61,1	63,1
5 senti	2,2	2,2	2,2	2,2	43,5	43,1	43,1	43,0
10 senti	8,3	9,0	9,7	10,5	83,5	89,6	97,0	104,9
20 senti	12,0	13,1	14,6	16,2	60,0	65,7	72,9	80,8
50 senti	10,4	11,5	12,9	14,5	20,7	23,0	25,9	29,0
1 kroon	25,0	31,8	37,3	41,3	25,0	31,8	37,3	41,3
5 krooni	8,2	7,9	7,8	7,6	1,6	1,6	1,6	1,5
Käibemündid kokku	66,1	75,5	84,5	92,2	234,4	254,7	277,8	300,5
Meenemündid	5,0	5,0	5,3	5,4	0,1	0,1	0,1	0,1
Kõik kokku	7 277,3	8 066,5	8 113,0	8 324,1	x	x	x	x

Sularaha ringlus

2003. aastal väljastati Eesti Pangast krediidiastutustele 8 495,8 mln krooni ning Eesti Panka tagastati 8 282,8 mln krooni (vt tabel 7.5). Koguseliselt väljastati 88,9 mln pangatähte ja 23,1 mln münti. Tagastati 86,8 mln pangatähte ja 0,5 mln münti.

Tabel 7.5. Sularaha liikumine Eesti Panga ja krediidiastutuste vahel

Aasta	Summa (mln kr)		Arv (mln tk)			
	Eesti Pangast väljastatud	Eesti Panka tagastatud	Eesti Pangast väljastatud		Eesti Panka tagastatud	
			pangatähed	mündid	pangatähed	mündid
2000	11 655,1	11 025,1	83,3	24,7	82,1	0,2
2001	14 627,1	13 836,2	104,4	21,9	101,8	1,5
2002	9 849,7	9 799,4	95,1	24,8	93,9	1,8
2003	8 495,8	8 282,8	88,9	23,1	86,8	0,5

2003. aastal vähenes sularahakäive Eesti Panga ja krediidiastutuste vahel. Sealjuures vähenes suurema nimiväärtusega pangatähtede käive, aga 2-, 5- ja 10krooniste käive kasvas. Seetõttu ei vähenenud pangatähtede arvuline käive nii palju kui väljastatud ja tagastatud pangatähtede summad. Pangatähtede ringlusesoleku aeg 2003. aastal valdavalt pikenes (vt tabel 7.6).

Kõik Eesti Panka tagastatud pangatähed sorteeritakse. Käibekõlbmatuks muutunud pangatähed hävitatakse, ringluskõlblikud aga suunatakse tagasi ringlusesse. 2003. aastal kõrvaldati ringlusest 12,2 mln pangatähte kogussummas 1 009,4 mln krooni (vt tabel 7.7). Sularaha hävitati keskpangas vähem kui eelnenud aastail.

Tabel 7.6. Pangatähtede ringluskiirus

Nimiväärtus	Ringluskiirus (kuudes)			
	2000	2001	2002	2003
2 krooni	12,5	11,7	11,0	11,0
5 krooni	11,9	9,6	8,6	8,8
10 krooni	10,1	8,4	7,4	7,1
25 krooni	4,8	3,5	3,1	3,9
50 krooni	8,0	7,2	7,2	7,6
100 krooni	4,8	4,1	5,7	6,3
500 krooni	8,0	7,0	11,8	14,4

Tabel 7.7. Ringlusest kõrvaldatud käibekõlbmatud pangatähed aasta lõpu seisuga

Nimiväärtus	Summa (mln kr)				Arv (mln tk)			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
1 kroon	1,5	1,0	0,4	0,1	1,5	1,0	0,4	0,1
2 krooni	9,2	9,0	6,2	3,2	4,6	4,5	3,1	1,6
5 krooni	27,5	22,0	16,9	8,6	5,5	4,4	3,4	1,7
10 krooni	29,7	17,2	28,8	13,8	3,0	1,7	2,9	1,4
25 krooni	77,1	21,1	109,9	75,3	3,1	0,8	4,4	3,0
50 krooni	34,6	51,1	27,5	31,7	0,7	1,0	0,6	0,6
100 krooni	567,8	627,9	383,3	245,5	5,7	6,3	3,8	2,5
500 krooni	739,2	1 314,5	770,4	631,2	1,5	2,6	1,5	1,3
Kokku	1 486,7	2 063,8	1 343,4	1 009,4	25,5	22,4	20,1	12,2

Sularaha ekspertiis

Eesti Panga sularaha- ja turvaosakonna üks olulisi ülesandeid on sularaha (eelkõige pangatähtede) ekspertiis. Sealjuures on valdavalt tegemist Eesti rikutud ja vigastatud pangatähtedega, mis kliendid on krediidasutustesse toonud. Ekspertiisi ülesanne on kindlaks teha, kas on võimalik pangatähed või mündid kliendile asendada. Lisaks rahatähe ehtsusele on siinjuures tingimuseks, et ekspertiisi esitatud pangatähest on säilinud rohkem kui pool ning seeria ja number on tervikuna loetav; mündil peab olema loetav vähemalt nimiväärtus ja verimise aeg.

2003. aastal tehti sularaha- ja turvaosakonnas ekspertiis 2 955 Eesti pangatähele. Sealjuures üle 80% uurituist moodustasid rikutud ja vigastatud rahatähed. Krediidasutuste tellimisel kontrolliti ka välisvaluuta ehtsust ning koostati vastavad ekspertarvamused. Kokku uuriti 467 teiste riikide pangatähte, millest võltsituks osutus 446.

Tehnoloogilised uuendused

Kui 2002. aastal, mil sularahakäitluse valdkonnas oli põhiorhk organisatsioonilise töö parendamisel ja mille tulemusel Eesti Pank sai sularaha haldamise ning sularahaoperatsioonide kohta Bureau Veritas Quality Internationalilt ISO 9001:2000 kvaliteedisertifikaadi, siis **2003. aastal oli oluliseks valdkonnaks tehnoloogia uuendamine, seda eelkõige eesmärgiga tagada Eesti Panga valmisolek euro kasutuselevõtuks**¹⁴. Loodi uus sularahaarvestussüsteem, mis valmis ja rakendati töösse 2004. a märtsis. Võrreldes senikasutatud

¹⁴ Vt ka Eesti Panga strateegiline arengukava aastaks 2004–2006, p III.13.

süsteemiga on uus tehnoloogiline lahendus nüüdisaegsem, funktsionaalselt laiem ning võimaldab pidada arvet ja väljastada andmeid rööbiti kahe vääringu kohta. See on oluline näiteks andmete vahetamiseks Euroopa Keskpangaga üleminekul eurole. Rööbiti sularahahaldusega seotud arendustegevusega tugevdati ka üldist turvalisust ja vähendati võimalikke riske.

2003. aastal valmis Eesti Panga uue hoone osana uus autolüüs, mis andis keskpangale senisest oluliselt turvalisema sissepääsu ja tagab sularaha inkassatsiooniautode parema ja turvalisema teenindamise. Lisaks võimaldab uus turvalüüs paremini kontrollida kõiki Eesti Panka sisenevaid autosid senisest väiksema riskiga.